

posság”, eddigi kutatásai, beleértve jelen kötetét is, jó szolgálatot tesznek a magyar-német kapcsolatok feltárása ügyének.

V. Kovács Sándor

Heltai Gáspár: Cancionale, az az historias énekes könyv... Colosvarot 1574. A kísérő tanulmányt írta és a faksimile szövegét gondozta: Varjas Béla. Bp. 1962. Akadémiai K. – MTA Irodalomtörténeti Intézet. [231] sztl. lev., 31 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 5.)

A XVI. század értékes magyar nyelvű nyomtatványainak Varjas Béla szerkesztésében megjelent hasonmás-sorozata – joggal osztatlan elismerésben részesült. Új kötete, Heltai *Cancionaléja*, csak öregbíti a vállalkozás jelentőségét és sikerét. A kiválasztás teljesen indokolt, hiszen Heltai munkásságában összefutnak a XVI. század irodalmát, könyvkiadását, nyomdászatát stb. meghatározó törekvések. Heltai énekeskönyve esetében valóságos keresztmetszetét kapjuk a korszak tipikus műfajának, a históriás ének-költésnek. Vele párhuzamosan pedig a század sokrétű problematikája is elének táru.

A kísérő tanulmány írója él is a kötet nyújtotta gazdag lehetőségekkel: Nem csupán Heltai szerepét elemzi, nem szűkíti le feladatát kizárólag a történelmi tárgyú énekekre, de határozott, új eredményekben gazdag revízióját végzi el az egész XVI. századi elbeszélő énekirodalom sajátos műfajának. Először is terminológiai kérdésekben mond újat: meggyőzően bizonyítja, hogy e műfaj Toldy Ferentől bevezetett hármas felosztása – históriás ének, széphistória, bibliai história – eleve elhibázott. Érvei azt igazolják, hogy a „históriás ének” (história) mindhárom csoportnak egységes, átfogó elnevezése volt, s helytelen lefoglalni azt csupán a történelmi tárgyú énekek jelölésére. Ezért a „históriás ének” elnevezést Varjas az egész műfajra vonatkoztatja, s annak történelmi tárgyú csoportját „történeti énekek” kifejezéssel jelöli. A továbbiakban a históriás énekszerzőkről adott mélyreható vizsgálatában elkülöníti a XVI. századi, iskolázott, tudatos írói rendet a középkori naiv énekesek rétegétől. Az énekköltésnek ezek az új szellemű művelői már képesek voltak egy magasabb rendű, kimondottan irodalmi műfaj megteremtésére, ha jórészt még „hallgató” közönségre is számítottak. Ilyen értelemben megokoltnak érezzük a históriás énekeknek azt a reneszánszát, amelyben a sajátos „igazat írás”, agitativ cél, valamint a nyelvi és stílusbeli megoldás – a középkori naiv énekmondással szemben – nagy előrelépést, s egészében új műfajt jelentett.

Varjas Béla a históriás éneket mint a szó-

beliségből az írásbeliségbe hajló kultúra sajátosan „kételtű”, átmeneti műfaját határozza meg: előadásra szánt ének és egyszersmind olvasásra szánt szöveg. E tételéből levont következtetések közül elgondolkoztató, s régi prózánk vizsgálója számára is fontos tanulsággal jár, hogy a históriás ének miként foglalja le magának szinte kizárólagosan a XVI. század nagyobbik felét, miért lesz bármely külföldi prózai vagy drámai műből is nálunk verses „história”, és hogy az olvasásra szánt próza miért csak a század utolsó harmadában tud lábra kapni. Igen találóak a felsorakoztatott számszerű, százalékos adatok: A műfaj virágkora az 1540–1550-es évekre tehető, ekkor jön létre a ránk maradt 147 ének közül 72 darab. Százalékarány szerint azonban ekkor még a vallásos tárgy jár elől (60%), s csak a 60-as évektől fordul az arány a világi tárgy javára. Következésképpen ez utóbbi periódussal esik egybe, hogy a „hallgató” közönség jórészt már „olvasóvá” fejlődött, s mind nagyobb érdeklődéssel fordult az olvasásra szánt, világi, regényes történetek, egyszersmind nyomtatott, prózai szövegek felé. Hogy Heltai elképzelése *Cancionaléjával* mennyire az elmondottakat támasztja alá, mutatja már címlapjának tájékoztatása: olyan históriás énekeket találnak kötetében, amelyek „gyönyörűséges olvasásra és hallgatásra”. S a hangsúly – Heltai ismeretében vitathatatlan – a „gyönyörűséges”-en és „olvasás”-on van. Heltai prózai munkái pedig már a műfajváltást bizonyítják; természetes következménynek érezzük, hogy prózában írt *Magyar Krónikáját* már nem követheti a történeti énekek sorozata, a lehangyaltó históriás ének a prózának ad helyet.

A kísérő tanulmány a továbbiakban számos fontos kérdést tisztáz a *Cancionaléval* kapcsolatosan: Többek közül újszerűen tárja fel a történeti énekek problematikáját, Heltai sajátos válogató és szerkesztő elveit. Ismereti a gyűjteményben szereplő, Heltai szerint 20, de valójában 14 históriás ének filológiai kérdéseit. Bebizonyítja például, hogy e gyűjteményes kiadás egyszersmind alapul szolgált históriánkenti, füzetes terjesztésre, azaz Heltai továbbfejlesztette Komlós András debreceni nyomdász ilyen irányú kezdeményezését: olcsó pénzen tudott olvasni- valót, egy-egy históriát az érdeklődők kezébe adni. – Megelégedésünkre talál, hogy irodalomtörténetírásunk „elmarasztaló” ítéletével szemben a *Cancionalét* „egységes szerkesztői elvek szerint megkomponált mű”-ként tárgyalja, s helyesen értelmezi így a Heltai által végrehajtott, sokáig „önkéntesnek” tartott változtatásokat, betoldásokat. Jó nyomokon jár, midőn a *Cancionalét* a *Magyar Krónika* előkészítő művének fogja fel, mivel a törekvés itt is, ott is már polgári irányba

mutat. Következetességet érzünk tehát, mikor a Bibliotheca Hungarica Antiqua sorozat előkészületben levő kötetei között már másodiknak a *Magyar Krónikát* üdvözölhetjük.

A gazdag anyagot tartalmazó tanulmány mellett a kötet mintaszerű gondozását és a lelkes szerkesztő munkát is dicséret illeti.

Gyenis Vilmos

Czeglédi Imre: Petőfi Gyulán. Gyula, 1961. Békés megyei nyomdaipari vállalat. 26 l. (Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 27.)

Pár évvel ezelőtt még úgy tűnt: Petőfi életére vonatkozólag már mindent elmondtak, minden feltárható adatot, dokumentumot összegyűjtöttek, megvizsgáltak – újat írni szinte lehetetlen. Korunk Petőfi-kutatóinak a valóságot szigorúbb következetességgel, tudományosabb igényekkel vállaltó vizsgálódásai azonban lépten-nyomon bebizonyítják: nemcsak lehet, de *kell* is újat mondanunk ahhoz, hogy a „fehér foltokat” eltüntetve, a hibás adatokat elvetve és kijavítva mindjebb megközelíthessük a valóságot, megalkothassuk az igazabb, a hitelesebb adatok mozaikjából kimunkált új életrajzt. Ma már azonban nem könnyű új adatokat feltárni; csak aprólékos, sok munkát igénylő levéltári, helytörténeti, iskolatörténeti és egyéb, nagyobb területeket is átfogó vizsgálódások vezethetnek eredményre. Az új életrajz megírásához számos kutató munkájára van szükség. Ily részletkutatás eredményét tárja elénk Czeglédi Imre tanulmánya.

Bár évekkel, hónapokkal nem mérhető Petőfi gyulai tartózkodásának ideje – napokkal is alig –, a Gyulán töltött órák jelentőségét többszörösére növeli a költő halálának és a szabadságharc bukásának közelsége. Petőfi 1843. évi, első gyulai látogatásának fontossága, irodalma alig van; későbbi ottléte azonban fontos mozzanata élete utolsó korszakának. Másodszor 1849-ben, a július 5-től 18-ig tartó mezőberényi tartózkodása idején látták viszont az akkor már híres, a szabadságharc vezetőivel, politikáikkal meg hasonlott költőt Gyula városának lakói, kövei. Czeglédi Imre kutatásai főleg ez utóbbi korszak látogatásaira irányulnak. Egykorú anyakönyvek, városi iratok és emlékezések alapján bizonyítja be, hogy a korábbi irodalom tévedett Petőfi egykori szálláshelyének megjelölésekor. (Ezt az adatát, hogy ti. a költő nem a korábban emléktáblával megjelölt ún. Schröder-féle házban lakott, hanem a mai Jókai u. 4. sz., ún. Ladics-féle házban, már Dienes András is felhasználta az 1960-ban megjelent *Petőfi útján* c. könyvében. Ld. 78. p.)

Ennél a hitelt érdemlő, nem lebecsülhető eredményénél – mely dolgozatának legfőbb

újdonsága – fontosabbnak érezzük azonban a szerzőnek Petőfi gyulai politikai felszólalására vonatkozó kutatásait. Czeglédi Imre – noha erre vonatkozó írásbeli dokumentumot neki sem sikerült találnia – elfogadhatónak tartja a kritikailag megvizsgált visszaemlékezéseknek azon állítását, mely szerint Petőfi felszólalt az egyik meggyűlésen. Megállapítása szerint az egykorú jegyzőkönyvek adatai – noha a költő jelenlétéről nem emlékeznek meg – arra engednek következtetni, hogy Petőfi a július 9-i állandó bizottmányi, vagy a július 10-i védbizottmányi ülésen vett részt.

Ha valóban elhangzott a költő felszólalása, ez módosítja azt a korábban kialakult nézetet, hogy Mezőberényben Petőfi egészen hátat fordított a közéletnek, politikának. E vélemény kialakulására maga a költő adott okot. A július 11-én, Aranyonk írt levele szerint elkeseredett, meghasonlott lélekkel érkezett Mezőberénybe Orlayékhoz, „*azon óhaj-tással, vajha soha többé a nyilvánosságnak még csak küszöbére se kényszerítene sorsom*”. Ezen, a Czeglédi által is idézett saját vallomáson kívül Orlay Petrics Soma szavai is hasonló képet festenek Petőfi akkori lelkiállapotáról. Egyik kiadatlan, még ismeretlen visszaemlékezésében ezt írta: Petőfi „*olly ügyesen rajzolt, hogy midőn 49-ben bele fáradva a viszontagságos időkre Mezőberénybe visszavonult mindentől, a festő állványnak akarta szentelni idejét*.” (Gyulai Pálnak 1854-ben küldött levél. Ld. OSZK – PE 152.) Ennek ellenére sem tarthatjuk kizártnak a költő újabb nyilvános szereplését; ha jelen volt a gyűlésen, nem maradhatott néma annak hallatára, hogy népfelkelés helyett országos bőjt meghirdetésével akart a minisztérium az ellenség ellen harcolni. Újabb politikai aktivizálódására mutat az a tény is, hogy ugyanebben az időben hajlandó lett volna képviselővé is válni Gyomán. (Orlay Dienes András által megtalált és közölt visszaemlékezése tudósít minket erről. Ld. D. A.: *Petőfi útján*. 87. p.)

Czeglédi Imre megállapításait, új adatait okmányok, levéltári dokumentumok, jegyzőkönyvek támasztják alá. Az ő munkája, eredményei is bizonyítják: egy-egy város, falu Petőfire vonatkozó adatait, emlékeit az gyűjtheti össze, dolgozhatja fel legeredményesebben, aki legjobban ismeri a helyi Petőfi-emlékeket, levéltári anyagokat. Ismeretlen, téves adat van bőven; még sok város, falu várja a maga Petőfi-kutatóit.

H. Törő Györgyi

Forradalom és papi rend. Összeállította és a bevezetőt írta: Tordai György. Bp. 1961. Kossuth K. 183 l.

Ha végiglapozzuk a szabadságharc hírlapjait és folyóiratait, meglepetéssel tapasztaljuk